

**ЛЬВІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені ІВАНА ФРАНКА**

Хитра Андрій Ярославович

УДК 34(09)+94+929 Скоропадський](477)

ДЕРЖАВНО-ПРАВОВІ ПОГЛЯДИ ПАВЛА СКОРОПАДСЬКОГО

**Спеціальність 12.00.01 – історія та теорія держави і права;
історія політичних і правових вчень.**

**Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук**

Львів 2003

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі теорії держави та права Національної академії внутрішніх справ України Міністерства внутрішніх справ України

Науковий керівник: кандидат юридичних наук, доцент

Семків Віталій Остапович,

Львівський національний університет імені Івана Франка, завідувач кафедри Основ права України

Офіційні опоненти: доктор юридичних наук, професор

Харитонов Євген Олегович,

Одеська національна юридична академія, завідувач кафедри цивільного права

кандидат юридичних наук, доцент

Андрусяк Тарас Григорович,

Львівський національний університет

імені Івана Франка, доцент кафедри історії та теорії держави і права, директор правничого коледжу

Провідна установа: Київський національний університет імені Тараса Шевченка, кафедра історії та теорії держави і права (м. Київ)

Захист відбудеться 29 січня 2004р. о 14 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 35.051.03 у Львівському національному університеті імені Івана Франка за адресою: 79000, м. Львів, вул. Січових Стрільців, 14, ауд. Г-409.

З дисертацією можна ознайомитись у науковій бібліотеці Львівського національного університету імені Івана Франка (79005, м. Львів, вул. Драгоманова, 5)

Автореферат розісланий 25 грудня 2003 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Л.А.Луць

Актуальність теми дослідження. Здобуття Україною незалежності стало однією із найбільших геополітичних подій ХХ ст., знаменувало формальний кінець Радянського Союзу, відбулося як явище світоглядного характеру, що вимагає наукового осмислення на основі нових концептуальних підходів. Відновлення української держави і розбудова державності повертають українців до власних державницьких традицій, державотворчого процесу, до незнищенної ідеї самостійної та соборної України. Ця ідея мала різний вигляд, але в українській політико-правовій думці завжди наголошувалося на “тяглоті” (безперервності) процесу її втілення.

На початку ХХ століття українська політична та правова думка пройшла шлях, у звичайних умовах розрахований на десятиріччя. Держава як ідея, як практичне втілення стає організуючим центром ідейно-політичних та світоглядних розмежувань, з’єднань, угруповань, уподобань, симпатій та антипатій.

Ідейні суперечності, конфлікти початку ХХ століття мали різні лінії розвитку, різну перспективу. Найгострішим і найактуальнішими були суперечності між “федералізмом” і “самостійництвом” у питанні державного суверенітету України, між республіканською та монархічною тенденцією у встановленні форми держави і відповідно, між одноосібною й колегіальною владою, між національним і соціальним у змісті держави та революційних перетворень, між ідеологіями консерватизму, соціалізму, націоналізму та більшовизму.

Ці фундаментальні конфлікти становлять не тільки історію політичної і правової думки в Україні, а й визначають стратегію розвитку української держави у ХХІ столітті. Історичні фрагменти боротьби ідей дозволяють зрозуміти об’єктивне й суб’єктивне у розвитку сучасної держави, влади, суспільства. Сучасне політичне життя в Україні - суперечлива й дуже складна сфера, в якій вирішуються фундаментальні проблеми майбутнього українського народу, зокрема, традиційні (історичні) конфлікти. За цих умов зростає роль науки про політичні та правові ідеї минулого, актуальним стає аналіз державних та правових поглядів історичних постатей, без яких немислима об’єктивна історія держави і права України. Постать П.Скоропадського була поєднуючим елементом у системі зв’язків: традиційна українська консервативна ідея – гетьманат (консервативна форма української держави 1918 р.) – гетьманський рух (форма громадської діяльності прихильників українського консерватизму).

У державотворчій та громадській діяльності П.Скоропадського ідеї українського консерватизму легалізувались і втілювались. Протягом життя відбулася трансформація П.Скоропадського від стихійного реалізатора консервативних цінностей до впливового теоретика українського консерватизму та монархізму у формі гетьманства.

Великої ваги на сьогоднішньому етапі державотворення в Україні набирають ідеї консерватизму. Зокрема, мова йде про такі основні його принципи як: територіальний патріотизм, що дає можливість сконсолідувати усіх громадян України незважаючи на національну, мовну чи партійну приналежність; суспільний плюралізм, який

заперечує моністичні теорії, що говорять про недопустимість включення в процес управління чи побудови держави етнічно та класово “чужих” елементів; натомість пропонується розвиток диференційованого соціального організму, що зміцнює підвалини державності. Разом із соціальним плюралізмом існують політичний і релігійний плюралізм, які передбачають можливість постійної, легально визнаної опозиції і рівноправність усіх віросповідань, теорію еліт, яка передбачає її формування за принципом взаємних поступок і соціального компромісу, залучення частини старої еліти до нового державотворення.

Сьогодні, коли політичний спектр України знову характеризується переважанням соціального радикалізму, неспроможністю основних політичних сил досягти консолідації та подолати кризові явища в економіці та суспільстві, звернення до ідей консерватизму має цілком практичне значення. Його функція в нових умовах полягає не у поборюванні лівих сил, чи інших політичних опонентів, а у подоланні однобічності суспільного розвитку, зміцненні традицій, досягненні стабільності і правопорядку в державі, прищеплення суспільству усвідомлення ролі еліти, політичної культури, церкви, держави, приватної власності.

Актуальність застосування ідей консерватизму для суспільного розвитку України пов'язана також з тим, що у сучасному світі він демонструє свою здатність адекватно реагувати на глобальні зміни соціально-політичної та економічної ситуації. На заході консерватизм зміг вміло поєднати властиві йому традиційно зважені підходи до вирішення питань розвитку держави, суспільства з ліберальними в економіці.

В Україні погляди і особливо державна діяльність Павла Скоропадського досить часто висвітлюються з діаметрально протилежних позицій: від повного несприйняття до творення політичного та державного ідола, зразка “сильної руки”, яка так потрібна українцям. Емоційний, заполітизований підхід до аналізу доби Гетьманату та постаті Гетьмана не дозволяє усвідомити погляди та дії П.Скоропадського як явище, характерне для української консервативної традиції, української історії. Тому наука, зокрема історико-правова, робить спроби об'єктивного і комплексного наукового дослідження Гетьманату, поглядів та діяльності його творця - П.Скоропадського.

Теоретичну основу дослідження становлять праці відомих учених-теоретиків і істориків держави і права, зокрема: Т.Г. Андрусяка, П.П.Гай-Нижника, В.І. Горелова, С.В. Грибоєдова, Т.В. Заруди, С.М.Коника, М.Л. Копиленко, О.Л. Копиленка, В.С. Кульчицького, О.М. Мироненка, М.І. Мірошніченко, В.І. Мірошніченко, С.Є. Мякоти, Ю. Павленка, Г.В. Папакіна, Р.Я. Пирога, Ф.М. Проданюка, В.А.Потульницького, В.О. Рум'янцева, О.П. Рєєнта, О.С. Рубльова, О.В. Тимощука, Б.Й. Тищика, М.В. Томенка, Т.О. Харченка, Ю.Храмова, О.І. Яременко.

Основними джерелами дослідження є архівні матеріали, зосереджені Центральним Державним архівом органів влади та управління у м. Києві у фондах Ради Міністрів Української Держави, Міністерства земельних справ, Міністерства

військових справ, Головного управління Генерального штабу, Міністерства внутрішніх справ, Міністерства фінансів, Міністерства юстиції, Головної квартири гетьмана, Міністерства закордонних справ.

Особливістю цих фондів є велика кількість офіційних матеріалів, зокрема, правових актів, що дозволяє аналізувати ті погляди П.Скоропадського, які реалізовувались у державотворчій та правотворчій практиці.

Дані архівні матеріали дають змогу наново, без викривлень і застарілих догм розглянути постать П.Скоропадського, і з критичної точки зору дослідити та оцінити його державно-правовий світогляд. Зважений підхід до цих джерел дозволяє всебічно і об'єктивно оцінювати погляди П.Скоропадського, краще зрозуміти їх суперечливість і в той же час багатовимірність.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконано відповідно до Тематики пріоритетних напрямків дисертаційних досліджень на період 2002-2005 рр., затвердженої Наказом МВС України від 30 червня 2002 р. №635.

Мета й завдання дослідження. Метою дисертаційного дослідження є формування системних знань про державно-правові погляди П.Скоропадського як складову частину українського консерватизму і ідейну основу гетьманського руху в Україні початку та середини ХХ століття. Для досягнення цієї мети необхідно виділити такі завдання:

- поповнити і узагальнити знання про життєвий шлях та державницьку діяльність П.Скоропадського як фактори формування його державно-правових поглядів;
- з'ясувати стан дослідження державно-правових поглядів П.Скоропадського у працях істориків держави та права, політичних і правових вчень, правознавців;
- визначити та проаналізувати еволюцію ідей П.Скоропадського про державу та право, встановити її основні етапи;
- дослідити напрями розвитку поглядів П.Скоропадського на державу та державність України і суверенітет державної влади (інституційний);
- простежити процес становлення та узагальнити погляди П.Скоропадського на право, розглянути їх головні елементи – погляди на законотворчу діяльність та проблеми державного примусу;
- виявити особливості реалізації державно-правових поглядів П.Скоропадського у державотворчій практиці Української Держави та гетьманського руху в еміграції і визначити місце спадщини гетьмана в історії української політичної та правової думки.

Об'єктом дослідження є процес становлення та розвитку поглядів Павла Скоропадського на державу та право.

Предметом дослідження є особливості державно-правових поглядів П.Скоропадського у системі політичної та правової думки України.

Методи дослідження. Специфіка об'єкта дослідження обумовила максимальне використання різних методів наукового пізнання як відносно самостійних системно зорганізованих способів дослідження.

У дослідженні було використано філософсько-світоглядні, загальнонаукові та спеціально-наукові методи. Пріоритетними серед них стали наступні: діалектичний, за допомогою якого в дослідженні встановлені роль життєвого шляху та державницької діяльності П.Скоропадського у формуванні його державно-правових поглядів; системно-структурний метод, який дозволив з'ясувати структуру досліджуваного об'єкта, та місце державно-правових поглядів П.Скоропадського у системі політичної та правової думки України; історико-правовий метод використано для розуміння еволюції ідей П.Скоропадського про державу та право та зв'язку ідей з державотворчою та правотворчою діяльністю; формально-юридичний метод застосовувався у процесі дослідження нормативно-правових актів Української Держави; конкретно-пошуковий – при аналізі, актуалізації та класифікації архівних і друкованих джерел.

Наукова новизна одержаних результатів. Дисертація є одним із перших у вітчизняній історії політичних та правових вчень монографічним дослідженням державно-правових поглядів П.Скоропадського.

У дисертації досліджено погляди гетьмана на суверенітет держави, соціальну функцію, форму держави, проблему примусу, законотворчості, що дало можливість визначити відношення П.Скоропадського до державно-правових явищ в контексті української та зарубіжної державно-правової думки.

У результаті дослідження сформульовані такі положення, які виносяться на захист:

1. Запропоновано новий концептуальний підхід, з виокремленням трьох основних етапів формування, розвитку та еволюції державно-правових поглядів П.Скоропадського. Перший етап характеризується національним самоусвідомленням, становленням оригінальних, державотворчих за своїм характером поглядів П.Скоропадського. На другому етапі погляди П.Скоропадського апробовані і доповнені практикою державного будівництва, сформульовані у теорії державного суверенітету України та диктатури як форми державного правління. На третьому етапі сформувались самостійницькі погляди П.Скоропадського та його концепція трудової спадкової монархії як форми Української Держави.

2. Виявлено основні концептуальні положення державно-правових поглядів П.Скоропадського. Визначальними серед них є концепція інституційного суверенітету (суверенітету гетьмана), концепція трудової монархії і концепція охоронної систе-

ми, побудована на понятті необхідних обмежень прав людини, державному примусі та верховенстві закону.

3. З'ясовано основні трансформації поглядів на державу П.Скоропадського, який пройшов шлях від прихильника автономії України в складі Росії до федерації з Росією, і до визнання історичної необхідності самостійної України.

4. Розкрито роль і місце державно-правових поглядів П.Скоропадського у формуванні та реалізації ідей українського консерватизму та монархізму.

5. Доповнено положення про взаємозалежність ідеології консерватизму і монархії як форми держави.

6. Охарактеризовано непослідовний авторитаризм П.Скоропадського як встановлений ним державний режим в Українській Державі.

7. Вперше встановлено зв'язок поглядів П.Скоропадського з фундаментальними науковими засадами теорії правової держави.

8. Досліджено і проаналізовано вихідні засади законотворчої діяльності як необхідної передумови формування правової держави, забезпечення верховенства закону.

Практичне значення одержаних результатів. Проблеми розглянуті у роботі можуть сприяти подальшому дослідженню державно-правових поглядів П.Скоропадського, допоможуть реалізувати потребу наповнення “українським історичним змістом” таких категорій правової науки як “народний суверенітет”, “автономія”, “федералізм”, “самостійність”, “форма держави”, “функції держави”, “законотворча діяльність”.

Деякі висновки дисертації спонукають до подальших наукових досліджень з питань місця П.Скоропадського в системі координат вчень про державу та право.

Матеріали дисертації можуть бути використані у викладанні в юридичних та інших гуманітарних навчальних закладах таких курсів, як „Історія держави та права”, „Історія вчень про державу та право”, „Політологія”, „Історія України”.

Апробація результатів дослідження. Основні ідеї і результати дисертаційного дослідження обговорено і схвалено на засіданнях кафедри теорії держави та права Національної академії внутрішніх справ України. Теоретичні положення, висновки й практичні рекомендації оприлюднені на трьох науково-практичних та теоретичних конференціях: Всеукраїнській науково-теоретичній конференції присвяченій 10-річчю незалежності України “Молода Українська держава на межі тисячоліть: погляд в історичне минуле та майбутнє демократичної, правової держави Україна” (4-5 травня 2001 р., м. Львів); VIII і IX регіональних науково-практичних конференціях “Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні” (13-14 лютого 2002 р. та 2003 р., м. Львів).

Публікації. Із 2000 р. по 2003 р. результати дослідження викладено в трьох наукових фахових виданнях: науково-практичному господарсько-правовому журналі

“Підприємництво, господарство і право” №2 2003, збірнику наукових праць “Держава і право” №20 2002 р., “Віснику Львівського інституту внутрішніх справ при НАВС України” №1 2003р.

Структура й обсяг дисертації. Дисертаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел і літератури (185 найменувань). Загальний обсяг дисертації становить 189 сторінок, з них 177 – основного тексту.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовується вибір теми дисертації і її актуальність, показано зв'язок дослідження з науковими програмами, планами й темами, формулюється мета, завдання, об'єкт, предмет і метод дослідження, визначається наукова новизна, практичне значення одержаних результатів і їх реалізація, ступінь апробації і публікації результатів дисертаційного дослідження, зазначено структуру дисертації та її обсяг.

У першому розділі **“Життєвий шлях, громадська та професійна діяльність Павла Скоропадського”** наголошується на тому, що аналізувати державно-правові погляди П.Скоропадського, масштабної історичної постаті, державного і громадського діяча неможливо на тих засадах, на яких аналізуються погляди мислителів, вчених, науковців. Фіксована у слові ідейна спадщина П.Скоропадського небагата і її не можна вважати науково-організованим (систематизованим) знанням. Тому первинною, фундаментальною засадою дослідження його політико-правових поглядів стало вивчення життєвого шляху, державотворчої і громадської діяльності останнього гетьмана.

Дії, діяльність П.Скоропадського та реакція на них суспільства дозволяють співставити наукові гіпотези про місце його поглядів в історії політичної і правової думки України і його реальну політичну долю.

Знайомство з історією життя П.Скоропадського і його часом свідчить про надзвичайну складність, і суперечливість процесів, які впливали і на характер його політичних і правових поглядів і на історичний процес.

В оцінках гетьмана, яку давали йому українські історики, немає одностайності. Згідно з двома головними течіями в українській історіографії – народницької та державницької, розподіляється трактування діяльності П.Скоропадського. Історики народницької школи схильні критично оцінювати цього державного діяча. Виходячи з пріоритетності потреб та прагнень найнижчих верств суспільства, вони відносили П.Скоропадського до кола реакційних діячів національної історії через те, що він намагався сформувати в Україні політичну еліту, припинити соціальні експерименти. П.Скоропадському дорікали і пронімецьку політичну орієнтацію, і обмеження прав і свобод громадян, і абсолютизацію влади.

Навпаки, представники державницької школи українських істориків апологетично ставилися до гетьмана, вважали П.Скоропадського зразком державного та політичного діяча за його спроби завести в Україні чіткий державний лад.

Частково праві і перші, і другі історики. З державниками можна погодитися в тому, що П.Скоропадський у будівництві держави спирався на чітку організацію, дисципліну і порядок. З іншого боку в його постаті у черговий раз виявилася притаманна українській політиці риса – перехитрити всіх довкола і навіть самого себе, тримати кожну дрібницю під своїм контролем, розрахувати кожен крок свій і противників.

Науковий аналіз державно-правових поглядів П.Скоропадського розпочинається із розвінчування міфів навколо цієї видатної історичної постаті України. Україна повинна йти своїм шляхом в утвердженні державності, яка повинна не руйнувати, а забезпечити цілісність суспільства та єдність нації. Досягненню цієї мети мусить служити, насамперед, історичне минуле українського народу, державотворчий та політичний досвід, теоретичні та практичні надбання П.Скоропадського, який діяв у складних умовах суспільно-політичної та військової боротьби за незалежність України, здійснював незвідані пошуки найкращих форм та способів вирішення складних проблем та завдань державного будівництва в Україні. І цей багатий досвід, успіхи і поразки, досягнення і невдачі – все це велика наука для сучасного покоління, для державотворення сучасної України.

У другому розділі **“Погляди Павла Скоропадського на державу”** показано, що погляди П.Скоропадського на державу початку ХХ – середини ХХ ст. відображали перехід національно-визвольного руху від стадії культурницького українофільства до організованої роботи в масах. Його погляди віддзеркалювали процеси, що відбувалися в тогочасному суспільно-політичному житті.

Погляди П.Скоропадського на державу дуже різноманітні. Тому у другому розділі зроблено наголос на їх концептуальному, а не практичному аспекті, зосереджено увагу на тих працях і документах, які ґрунтовно розкривають теоретичні надбання П.Скоропадського, їх оригінальність, ідейне багатство. Концептуальними були погляди П.Скоропадського щодо державного суверенітету України, інституційного суверенітету, форми держави та її соціальної функції.

Свої основні ідеї він творив, як і інші представники української політичної думки того часу, як зазначає Т.Гунчак, у тілі програної війни за створення Української держави. Як активний будівничий державного життя П.Скоропадський глибоко пережив трагедію української невдачі, що зрештою підштовхнуло його до переоцінки як особистого державотворчого досвіду, так і подій української революції загалом.

Основні концепції П.Скоропадського щодо держави сформувалися у різний час і за різних історичних обставин. Концепція державного суверенітету України і інституційного суверенітету гетьмана сформувалося у процесі розбудови Української

Держави 1918 року. Саме у цей період П.Скоропадський пройшов шлях від самоусвідомлення себе як українця до визнання і боротьбу за право українців на створення власної держави. Основою державного суверенітету у П.Скоропадського є територія, тому його розуміння суверенітету можна визначити як територіальний суверенітет. П.Скоропадський був одним із перших діячів України, які втілювали у життя ідею про український народ як поняття політичне, а не тільки етнографічне, національне. За П.Скоропадським, держава може стати об'єднуючим началом для численних націй і народностей, які проживали в Україні.

Доба української революції містила у собі вибір різних політичних можливостей, і як показав історичний досвід, закономірність виявляється саме у наявності альтернативних варіантів за досить широкою шкалою. При цьому кожний альтернативний шлях розвитку, кожна альтернативна програма уособлюється в діях та закликах конкретного політичного лідера, якого підтримують і за яким йдуть широкі маси. Хоча суверенітет Української Держави був частково обмежений присутністю німецьких військових формувань, П.Скоропадський докладав багато зусиль для його повного відновлення. У зазначений період Українська Держава повністю реалізувала суверенні права: створювала власні органи влади, здійснювала законодавчу діяльність і судочинство, підтримувала порядок на своїй території та проводила зовнішні зносини.

Визначальний вплив органів, які представляють волю народу та право, що завжди мало пріоритет перед волею, навіть перед волею суверена не дали змоги розвинути абсолютизмові державної влади до потворних форм. Хоч повнота влади в часи Гетьманату тимчасово зосереджувалася в руках одного органу державної влади, однак його діяльність здійснювалась в рамках, встановлених законом повноважень, „на твердих основах законів”. Ідея державного суверенітету у П.Скоропадського логічно поєднана з ідеєю соборності України.

Погляди П.Скоропадського на форму держави формувалися під впливом ідей про державний та інституційний суверенітет. Однак, у період практичної державотворчої діяльності вони у найбільшій мірі залежали від політичного моменту, політичної орієнтації суспільних сил, від об'єктивної потреби зміцнення влади в умовах революційних потрясінь.

У момент приходу до влади П.Скоропадський виступив за сильну владу, іменовану ним диктатурою. Формально гетьман сконцентрував у своїх руках законодавчу, виконавчу і судову владу. Ідейно Українська Держава 1918 року відповідала за формою авторитарній державі із посиленими охоронними функціями і невтручанням у приватноправові відносини. Причому авторитаризм П.Скоропадського досить адекватно відповідає сучасному розумінню авторитаризму, який вважають таким, що істотно обмежує права людини і демократію, але не знищує їх. Необхідно пам'ятати і те, що слова, терміни „диктатура”, „диктатор” на початку

XX століття мали інший, близький до давньоримського зміст (тимчасова сильна необмежена влада) ніж історично пізніша фашистська, нацистська чи сталінська диктатура. Не випадково, у Західно-Українській Народній Республіці був пост диктатора, хоча це українське державне утворення неможливо звинуватити у тоталітаризмі.

Ідеї П.Скоропадського набули концептуального оформлення в еміграції і опирались на державотворчий досвід і принципові засади українського та європейського консерватизму. Ідеалом для П.Скоропадського стала Українська Трудова Монархічна Держава, в основу якої покладено класократичний принцип. Ідея Гетьманської Трудової Монархії повинна бути всенаціональною, а отже понадкласовою і понадпартійною. Вона повинна виключати абсолютизм і диктатуру та засновуватись на співпраці всіх державно-творчих чинників Нації.

Виходячи з концепції консервативного монархізму, П.Скоропадський ставить проблему створення національної еліти, як необхідної складової частини при будівництві української державності. Держава може бути збудована тільки зусиллями еліти, яка консолідує все українське громадянство, зорганізує його у цілісну соціально-економічну структуру. Під елітою П.Скоропадський розуміє єдність всіх активних елементів громадянства, які завдяки своїм здібностям стали провідною верхівкою свого класу.

Ставлячи в основу побудови держави принцип географічного детермінізму, монархія є для України найбільш прийнятною формою держави, оскільки за соціальним станом, Україна є хліборобською державою і сільське населення переважає міське населення.

П.Скоропадський стоїть за класократичну форму організації громадянства й державної влади, яка опирається на органічному природному зрості суспільних відносин між з'єднаних з собою однаковим видом продукції класами під проводом витвореної в цих самих класах власної класової еліти.

Погляди П.Скоропадського на зміст держави під час його правління найбільш повно виявились у реалізації соціальної функції. По-перше, це спроба відродження козацтва як соціальної основи Української Держави; по-друге, забезпечення суспільно-політичної еволюції українського робітництва; по-третє, розвиток української інтелігенції як основи національного і культурного розвитку.

Аналізуючи загальний контекст поглядів П.Скоропадського на державний суверенітет, форму та функції держави, ми прийшли до висновку про місце його ідей серед основних напрямків думки, сформованих еволюцією світової державно-правової думки. Сучасна наука виділила три домінанти, або три традиції в еволюції концепції суверенітету - реалістичну, раціоналістичну та ідеалістичну. Реалістична традиція започаткована Ж.Боденом та Т.Гоббсом, акцентує увагу на тому, хто є сувереном. Відтак реалістична традиція розглядає суверенітет як саму державну

владу. П.Скоропадський був представником саме реалістичної традиції, наголошуючи на суверенітеті гетьмана і реалізуючи це в процесі державного будівництва. Така орієнтація відрізнялася від поширеної в політико-правовій думці України ідеалістичної парадигми, яка розмежовувала поняття суверенітету і його носія. Таким чином, одностороння орієнтація в українській політичній думці на народний суверенітет врівноважувалася поглядами П.Скоропадського та його прихильників.

Меншу врівноважуючу силу мала консервативна концепція трудової монархії як форми держави для України. Перевага концепції республіканської форми правління не применшує однак ідейної цінності консервативного монархізму.

Отже, не підлягає сумніву, що П.Скоропадський бачив Україну суверенною державою, яка б володіла єдністю та неподільністю влади, самостійністю, верховенством та незалежністю, повнотою суверенних прав. Такому змісту держави за П.Скоропадським найбільше відповідала форма трудової монархії.

У третьому розділі **“Погляди Павла Скоропадського на право”** показано, що аналіз поглядів Павла Скоропадського на право і визначення їх місця в державно-правовій концепції є важким завданням. Це пояснюється тим, що гетьман не був науковцем чи теоретиком права. Його погляди на право не носили систематичного характеру і в більшості випадків виявлялись безпосередньо в державотворчості та правотворчості. У той же час погляди П.Скоропадського на право були більш сталими і менше піддавались трансформації, ніж його погляди на державу. Що ж до самого змісту цих поглядів, то їх можна проаналізувати на основі тих нормативно-правових актів, які існували в Українській Державі 1918 року і зміни державного світогляду в період еміграції. Вихідною точкою аналізу поглядів на право буде загальна проблема прав і свобод людини і громадянина, яка існувала в даний період.

Дослідження правових поглядів П.Скоропадського ускладнюється не тільки вузькою джерельною базою, а й тим, що в умовах боротьби за державний суверенітет проблеми права найчастіше відсувались на другий план. У той же час характер правового поля, задекларовані наміри гетьманського уряду та практики їх реалізації свідчили про те, що кінцевою метою державного будівництва було формування громадянсько-правового суспільства, в якому пріоритетними були б закон і захищене право власності.

Проблема аналізу поглядів П.Скоропадського на законотворчість є органічним елементом більш загальних проблем – вивчення змісту державно-правових поглядів П.Скоропадського і усвідомлення місця його державно-правової концепції у системі українського консерватизму, в історії політичних і правових поглядів в Україні. Погляди П.Скоропадського на законотворчість досліджувались тільки в контексті і не були самостійним предметом дослідження. Хоча джерельна база гіпотетично є широкою, сьогодні можна говорити лише про систематичні початки знань про

правотворчу діяльність в Українській Державі та її інтелектуальну основу. В той же час проблему необхідно досліджувати, спираючись на архівні джерела та праці О.Рубльова, О.Реєнта, В.Потульницького, Ю.Павленка, Ю.Храмова, О.Мироненка, О.Копиленка, М.Копиленко та ін.

Реалізуючи ідею суверенітету гетьмана (інституційного суверенітету) П.Скоропадський обумовив обмеження влади правом. Це дозволяє говорити про істотний вплив на його правові погляди концепції правової держави, популярність якої на початку ХХ століття була в Європі і Україні дуже великою. У той же час П.Скоропадський вважав пріоритетними інтереси держави, а не права і свободи громадян, що не завадило детально виписати і задекларувати основні права громадян у конституційних за своїм характером законах про тимчасовий державний устрій України.

Одним з позитивних моментів в поглядах П.Скоропадського було його намагання визначення правового статусу особи. Він визначався через закріплення в нормативно-правових актах і гарантування державою прав, свобод, обов'язків, відповідальності, відповідно до яких індивід, як суб'єкт права міг координувати свою поведінку в суспільстві. Виходячи з загальної теорії держави та права терміни "особа", "людина", "громадянин", які вживалися в законодавстві Української Держави, означали членів суспільства.

П.Скоропадський вважав, що закон за своїм значенням і роллю в суспільстві не може слугувати засобом у боротьбі різних політичних сил. Сила закону, його політичне значення перш за все у його стабільності, послідовності у здійсненні його постанов.

З огляду на це, найбільш актуальним є погляди П.Скоропадського на необхідність правового регулювання самого процесу законотворчості. Принципово новим у законотворчій діяльності П.Скоропадського було прийняття правових актів, які регулювали процес правотворчості, встановлювали його етапи, визначали відповідальні за правотворчість органи.

Заслугою особисто П.Скоропадського було відновлення українських традиційних форм права – гетьманських грамот та універсалів. Гетьман досить добре знав і цінував гетьманські грамоти і універсали ще за козацьких часів. І тому не є дивним, що одним із перших нормативних актів Української Держави стала "Грамота до всього українського народу". Видавалися вони особисто гетьманом і носили загально-програмний, інформативний характер. Визначали основне коло прав та обов'язків, підводили підсумки проведеної роботи та передбачали прийняття подальших владних та законодавчих заходів для розбудови інститутів держави та права.

В умовах боротьби за законність П.Скоропадський не нехтував правовим досвідом. Він розумів, а його державотворчий досвід переконливо засвідчив, що

одного правового незалежного стану держави недостатньо для того, щоб вона була і справді незалежною, і справді демократичною. Тому розбудову охоронних органів вважав першочерговим завданням. Виходячи із цього, особливе місце в системі державно-правових поглядів Павла Скоропадського займає проблема примусу. Найбільше вона знайшла своє вираження в сформованій гетьманом охоронній концепції, яка втілювалась у життя, в першу чергу, через розбудову охоронної системи Української Держави. Метою проведених заходів були ліквідація анархії та післяреволюційної розрухи і направлення суспільного життя в необхідне правильне русло. Використовуючи свій досвід, здобутий за часів служби в Російській імперії і невдач Центральної Ради, гетьман доходив висновку необхідності прийняття владних заходів законодавчого і організаційного характеру.

П.Скоропадський намагався законодавчо врегулювати діяльність державних органів, що застосовували примус, і підпорядкувати їх спеціальному контролю і перевірці. Основною метою правоохоронних органів був захист не тільки інтересів держави, але й громадян. Примус в Українській Державі виступав одним із основних правових засобів, на який покладались захист та відновлення прав та свобод громадян і він не повинен був порушувати саме право.

В И С Н О В К И

За результатами проведеного дослідження зроблено наступні висновки.

Державно-правові погляди П. Скоропадського є найважливішою ланкою історичного та ідейного зв'язку українського консервативного середовища, політично – організованого українського консерватизму, гетьманського руху та близької до монархічної гетьманської державницької концепції.

Еволюція державно-правових поглядів П. Скоропадського проходила в три етапи від початків національного самоусвідомлення до сформованих самостійницьких поглядів на державу та право.

Теоретичними здобутками П. Скоропадського як представника українського консерватизму стали концепція інституційного суверенітету, концепція трудової монархії і концепція охоронної системи.

Загальний контекст поглядів П. Скоропадського на державний суверенітет, форму та функції держави засвідчив основні трансформації його державних поглядів і дозволив віднести гетьмана до представників реалістичної традиції в політико–правовій думці України, яка розглядала суверенітет як саму державну владу.

Державно-правові погляди П.Скоропадського поєднали суверенність Української Держави з формою трудової монархії. Таким чином, були доповнені положення про взаємозалежність ідеології українського консерватизму і українського монархізму.

До теоретичних засад українського монархізму П.Скоропадський прийшов через практику непослідовного авторитаризму часів Української Держави.

Порівняльний аналіз правових поглядів П.Скоропадського і фундаментальних наукових засад теорії правової держави сформував висновок про їх сутнісний зв'язок, особливо у питаннях верховенства права та закону.

Значимість закону у правових поглядах П.Скоропадського обумовила увагу до вихідних засад законотворчої діяльності, як необхідної умови формування правової держави.

Список опублікованих праць за темою дисертації:

1. Хитра А.Я. Павло Скоропадський у контексті українського монархічного консерватизму. // Підприємництво, господарство і право. Науково-практичний господарсько-правовий журнал. – 2003. -№2. – С.119-122.

2. Хитра А.Я. Місце права в політичній концепції Павла Скоропадського. // Вісник Львівського інституту внутрішніх справ: Збірник / Гол.ред. В.Л.Ортинський. – Львів: Львівський інститут внутрішніх справ при НАВС України. – Вип.1. – 2003. – С.336-343.

3. Хитра А.Я. Павло Скоропадський про основи законотворчості в Українській Державі. // Держава і право: Збірник наукових праць. Юридичні і політичні науки. Випуск 20. – К.: Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2002. – С.92-97.

АНОТАЦІЇ

Хитра А.Я. Державно-правові погляди Павла Скоропадського. –Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю – 12.00.01 – історія та теорія держави і права; історія політичних і правових вчень. – Львівський національний університет імені Івана Франка, Львів, 2003.

У дисертації досліджуються погляди Павла Скоропадського на державу та право. Вирізняються три етапи розвитку та встановлення державно-правових поглядів гетьмана. Визначальними серед державно-правових поглядів є концепція інституційного суверенітету (суверенітету гетьмана), концепція трудової монархії і концепція охоронної системи, побудована на понятті необхідних обмежень прав людини, державному примусі та верховенстві закону. П.Скоропадський пройшов шлях від прихильника автономії України в складі Росії до федерації з Росією, до визнання істо-

ричної необхідності самостійної України. У дисертації показані роль і місце державно-правових поглядів П.Скоропадського у формуванні та реалізації ідей українського консерватизму та монархізму. Вони повно відображають положення про взаємозалежність ідеології консерватизму і монархії як форми держави. У державотворчій діяльності П.Скоропадський реалізував перший етап становлення монархії, який можна в умовах української революції визначити як непослідовний авторитаризм.

Ключові слова: Українська Держава, Гетьманат, гетьман, консерватизм, монархізм, трудова монархія.

АННОТАЦИИ

Хитра А.Я. Государственно-правовые взгляды Павла Скоропадского. – Рукопись.

Диссертация на соискание научной степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.01 – история и теория государства и права; история политических и правовых учений. - Львовский национальный университет имени Ивана Франко, Львов, 2003.

В диссертации исследуются взгляды Павла Скоропадского на государство и право. Государственно-правовые взгляды П. Скоропадского являются важнейшим звеном исторической и идейной связи консервативной украинской среды, политически организованного украинского консерватизма, гетманского движения и близкой к монархической гетманской государственной концепции. Выделяется три этапа развития государственно-правовых взглядов гетмана. Первый этап характеризуется национальным самоосознанием, становлением оригинальных, государственных взглядов П.Скоропадского. На втором этапе взгляды П.Скоропадского, апробированные и дополненные практикой государственного строительства, сформулированные в теории государственного суверенитета Украины и диктатуры как формы государственного правления. На третьем этапе сформировалась концепция трудовой наследственной монархии как формы Украинского Государства. Определяющими среди государственно-правовых взглядов П.Скоропадского есть концепция институционального суверенитета (суверенитета гетмана), концепция трудовой монархии и концепция охранительной системы, построенная на понятии необходимых ограничений прав человека, государственном принуждении и верховенстве закона. П.Скоропадский прошел путь от приверженца автономии Украины в составе России к федерации с Россией и к признанию исторической необходимости самостоятельной Украины. Общий контекст взглядов П. Скоропадского на государственный суверенитет, форму и функции государства удостоверяет основные трансформации его государственных

взглядов и разрешил отнести гетмана к представителям реалистической традиции в политико-правовой мысли Украины, которые рассматривали суверенитет как государственную власть. В диссертации показаны роль и место государственно-правовых взглядов П.Скоропадского в формировании и реализации идей украинского консерватизма и монархизма. Они полно отражают положение о взаимозависимости идеологии консерватизма и монархии как формы государства. В государственной деятельности П.Скоропадский реализовал первый этап становления монархии, который можно в условиях украинской революции определить как непоследовательный авторитаризм. Сравнительный анализ правовых взглядов П.Скоропадского и фундаментальных научных основ теории правового государства сформировал вывод об их сущностной связи, в особенности в вопросах верховенства права и закона. Исходя из концепции консервативного монархизма, П.Скоропадский ставит проблему создания национальной элиты, как необходимой составной части при строительстве украинской государственности. Воплощая идею суверенитета гетмана (институционного суверенитета) П.Скоропадский обусловил ограничение власти правом. Это разрешает говорить о важном влиянии на его правовые взгляды концепции правового государства, популярность которой в начале XX века была в Европе и Украине очень большой. В то же время П.Скоропадский считал приоритетными интересы государства, а не права и свободы граждан, что не помешало детально выписать и задекларировать основные права граждан в конституционных по своему характеру законах о временном государственном строе Украины. Значимость закона в правовых взглядах П.Скоропадского обусловила внимание к исходным основам законотворческой деятельности, как необходимого условия формирования правового государства. Заслугой лично П.Скоропадского было восстановление традиционных украинских форм права – гетманских грамот и универсалов. Гетман довольно хорошо знал и ценил гетманские грамоты и универсалы еще казацких времен. И потому не является странным, что одним из первых нормативных актов Украинского Государства была “Грамота ко всему украинскому народу”. П.Скоропадский старался законодательно урегулировать деятельность государственных органов, применяющих принуждение, и подчинить их специальному контролю и проверке. Основной целью правоохранительных органов была защита не только интересов государства, но и граждан. Принуждение в Украинском Государстве выступало одним из основных правовых средств, на которое возлагались защита и восстановление прав и свобод граждан. Принуждение не должно было нарушать само право.

Ключевые слова: Украинское Государство, Гетманат, гетман, консерватизм, монархизм, трудовая монархия.

SUMMARY

Khytra A.Y. Pavlo Skoropadsky's political and legal views. – Manuscript.

The dissertation for the Candidate's law degree on speciality 12.00.01 – theory and history of state and law; history of political and legal studies. – Ivan Franko National University of Lviv, Lviv, 2003.

In the dissertation Pavlo Skoropadsky's views of state and law are studied. Three stages of development and formation Hetman's political and legal views are distinguished. The first stage is characterized by national selfrealizing, formation P.Skoropadsky's original views, which are state-building by their nature. On the second stage P.Skoropadsky's views are approved and supplemented by the practice of state building, they are formulated in the Ukraine's theory of state sovereignty and dictatorship as a form of state government. On the third stage P.Skoropadsky's views of independence and his conception of a labour hereditary monarchy as a form of Ukrainian State were formed. The main political and legal views are the conception of institutical sovereignty (Hetman's sovereignty), the conception of labour monarchy and the conception of security system based on the concept of necessary restrictions of human rights, on the state compulsion and supremacy of law. P.Skoropadsky went the way from a supporter of the Ukraine's autonomy as a part of Russia to the federation with Russia and to the admission of historic necessity of the independent Ukraine. In the dissertation the role and the place of P.Skoropadsky's political and legal views in the formation and realization of the ideas of Ukrainian conservatism and monarchy as a form of state are shown. In his state-building activity P.Skoropadsky realized the first stage of the monarchy formation, which under conditions of the Ukrainian revolution can be defined as an inconsistent authoritarianism.

Key words: the Ukrainian State, the Hetmanship, Hetman, conservatism, labour monarchy.

Підписано до друку 19.12.2003 р. Папір офсетний. Формат 60х84 1/16.
Ум. друк. арк. 1,2. Тираж 100 прим.

Львівський інститут внутрішніх справ при НАВС України
79007, м.Львів, вул. Городоцька, 26